

Anacamptis pyramidalis (L.) Rich. na Pomorzu Gdańskim

Anacamptis pyramidalis (L.) Rich. in the Pomorze Gdańskie region

TOMASZ S. OLSZEWSKI

T. S. Olszewski, Katedra Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody, Uniwersytet Gdański,
Al. Legionów 9, 80-441 Gdańsk, e-mail: tso@univ.gda.pl

ABSTRACT: The distribution of *Anacamptis pyramidalis* in the Pomorze Gdańskie region is described. The only locality noted in the region can be evaluated as historical and the species as regionally extinct (RE).

KEY WORDS: *Anacamptis pyramidalis*, regionally extinct species, the Pomorze Gdańskie region

Koślaczek stożkowy *Anacamptis pyramidalis* (L.) Rich. (Orchidaceae) jest storczykiem o lancetowatych liściach, wytwarzającym krwistoczerwone kwiaty o długiej ostrodze, zebrane w charakterystyczny, stożkowy kwiatostan. Gatunek ten występuje na łąkach, murawach, a także w widnych lasach i zaroślach, często na słonecznych zboczach, zwykle na glebach zasadowych, nawapienych (Raciborski 1919; Szlachetko, Skakuj 1996; Buttler 2000; Zarzycki 2001). W środkowej Europie wykazuje on tendencje do występowania w zbiorowiskach łąkowych, zajmujących wyniesione i słoneczne miejsca, podczas gdy w południowej części kontynentu często znaleźć go można w regionach nadmorskich, zwłaszcza w zbiorowiskach zaroślowych (Kretschmar i in. 2007).

Anacamptis pyramidalis jest gatunkiem o charakterze submediterańsko-subatlantyckim. W Europie jego zasięg obejmuje południową, zachodnią i środkową część kontynentu; na północ sięga po Estonię oraz Olandię i Gotlandię, na wschód – po Rumunię i Ukrainę (Krym). Występuje także w północno-zachodniej części Afryki Północnej i na Bliskim Wschodzie – od zachodniej Turcji po Kaukaz i południowe wybrzeża Morza Kaspijskiego (Meusel i in. 1965; Hultén, Fries 1986a, b; Kretschmar i in. 2007). W Polsce koślaczek stożkowy znany jest

zaledwie z 13 stanowisk (Zarzycki 2001). Większość z nich odnotowano w zachodniej i północnej, pozostałe – w południowej i środkowej części kraju (por. Zając, Zając 2001).

Anacamptis pyramidalis został uznany za takson wymarły (EX) na terenie Polski (Zarzycki 2001; Zarzycki, Szelaąg 2006). Od kilkadziesiąt lat nie zanotowano jego obecności. Prawdopodobnie ostatni raz zbierano go w 1933 r. w okolicach Poznania (Zarzycki 2001). Na Pomorzu Zachodnim ma status gatunku wymarłego (Ex) (Żukowski, Jackowiak 1995), a na Pomorzu Gdańskim regionalnie wymarłego (RE) (Markowski, Buliński 2004).

Celem opracowania było poznanie rozmieszczenia i weryfikacja kategorii zagrożenia *Anacamptis pyramidalis* na Pomorzu Gdańskim. Zostało ono wykonane w ramach prac nad krytyczną listą roślin naczyniowych Pomorza Gdańskiego i uaktualnioną wersją czerwonej listy regionu.

1. Materiał i metody

Materiał do badań nad rozmieszczeniem na Pomorzu Gdańskim stanowiły dane literaturowe, uzupełnione wynikami własnych badań terenowych prowadzonych w 2009 r. Granice Pomorza Gdańskiego przyjęto za Markowskim i Bulińskim (2004). W celach porównawczych zestawiono także (w oparciu o literaturę) stanowiska zlokalizowane w regionach sąsiadujących z terenem badań.

Na podstawie zebranych informacji sporządzono wykaz stanowisk, z lokalizacją w sieci kwadratów ATPOL (por. Zając 1978), w postaci uszczegółowionej, tj. w kwadratach niższego rzędu o boku 5 km (por. Markowski, Buliński 2004). W przypadku dawnych, niemieckich nazw geograficznych, dla których nie udało się ustalić obecnego polskiego odpowiednika, w nawiasie podano ich oryginalną pisownię oraz zaproponowano nazwę polską.

Użyte skróty:

jez. – jezioro	niem. – język niemiecki
k. – koło	pow. – powiat
m. – miejscowość	

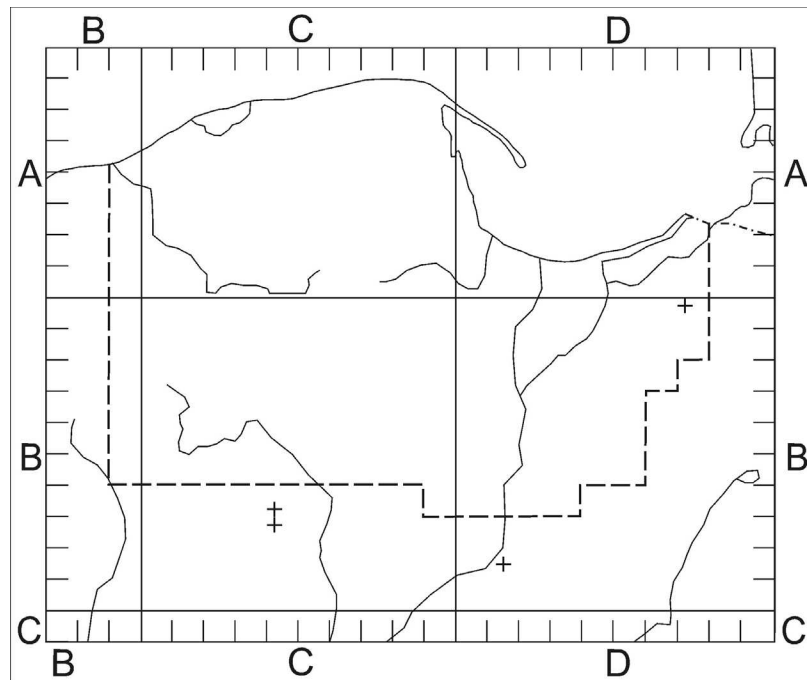
Na podstawie zebranych danych sporządzono mapę rozmieszczenia stanowisk *Anacamptis pyramidalis* w siatce kwadratów ATPOL na Pomorzu Gdańskim i w jego bezpośrednim sąsiedztwie.

2. Wyniki

Wykaz stanowisk

DB07a – Młyńska Góra (niem. Mühlenberg) k. m. Kwietnik (Bogeng 1838 za Abromeitem i in. 1940); w 2009 r. nie odnaleziono i uznano za historyczne (T.

S. Olszewski 2009, mat. niepubl.); stanowiska brak w ATPOL-u (por. Zając, Zając 2001) (ryc. 1).

Ryc. 1. Rozmieszczenie *Anacamptis pyramidalis* na Pomorzu Gdańskim i w jego bezpośrednim sąsiedztwie.

Fig. 1. Distribution of *Anacamptis pyramidalis* in the Pomorze Gdańskie region and in adjacent areas.

3. Podsumowanie wyników i dyskusja

Na mapie rozmieszczenia *Anacamptis pyramidalis* w Polsce zamieszczonej w ATPOL-u (Zając, Zając 2001) nie odnotowano tego gatunku z terenu Pomorza Gdańskiego. Najbliższe temu regionowi są stanowiska z Borów Tucholskich i doliny Wisły, zlokalizowane przy południowej granicy terenu badań (por. Grütter 1887; Praetorius 1889, 1891; Zieliński 1925; Zając, Zając 2001) (tab. 1). XIX-wieczne źródła niemieckie (por. Abromeit i in. 1940) podają ten gatunek z terenu ówczesnego powiatu pasłęckiego, z okolic miejscowości Kwietnik (Wysoczyzna Elbląska). Stanowisko to (bez podania jego nazwy) przedstawił na mapie rozmieszczenia koślaczka w Polsce niżowej Żukowski (1976), powołując się na pracę Abromeita i in. (1940). Zostało ono zaklasyfikowane przez niego jako stanowisko niebadane (do odszukania). Uwzględnił je także Zarzycki (2001) na mapie rozmieszczenia gatunku w Polsce w ramach polskiej czerwonej księgi. Jest to jedyne odnotowane stanowisko w granicach Pomorza Gdańskiego.

Położone jest ono na północ od wsi Nowe Monasterzysko, przy skrzyżowaniu dróg S22 (Elbląg – Kaliningrad) i drogi Elbląg – Milejewo – Młynary, na wyniesieniu zwanym Młyńską Górą (niem. Mühlenberg) (139 m n.p.m.).

Tabela 1. Stanowiska *Anacamptis pyramidalis* położone w sąsiedztwie południowej granicy Pomorza Gdańskiego

Table 1. Localities of *Anacamptis pyramidalis* located near the southern border of the Pomorze Gdańskie region

CB64c – Ciechocin, na łące (Prätorius 1881 za Abromeitem i in. 1898-1940); na SE od Jez. Obrowskiego w kierunku Ciehocina, na łące (Praetorius 1891); pow. Chojnice, ciechocińskie łąki (Zieliński 1925); stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001)

CB74a – zatorfiona łąka k. m. Kęsowo (Prätorius za Brickiem 1886); torfowisko obrowskie k. m. Kęsowo (Prätorius 1881 za Abromeitem i in. 1940); na suchszych fragmentach łąki między m. Obrowo a m. Kęsowo (Praetorius 1889); pow. Tuchola, torfowisko obrowskie (Zieliński 1925); stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001)

CB87a – wzgórze nad jez. Ostrowitym, między m. Dąbrowa a m. Huta (Grütter 1886 za Abromeitem i in. 1898-1940); zagajnik nad jez. Ostrowitym, 1886 (Grütter 1887); pow. Świecie, jez. Ostrowite (Zieliński 1925); stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001)

DB81 – okolice Grudziądza, stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001).

Lokalizacja podana przez autorów niemieckich (Młyńska Góra koło Kwietnika) jest nieco myląca. Najbliższa stanowisku jest miejscowość Nowe Monasterzysko, podczas gdy Kwietnik położony jest o ok. 3 km na południowy zachód od stanowiska. Taki sposób zapisu przez podanie większej, a nie zawsze najbliższej miejscowości był jednak często stosowany przez badaczy niemieckich (por. np. Abromeit i in. 1940).

W przeszłości koślaczek występował tu prawdopodobnie w zbiorowiskach łąkowych, na słonecznych stokach wyniesienia, co jest zgodne z jego preferencjami siedliskowymi, które gatunek wykazuje w Europie Środkowej (por. Kretschmar i in. 2007). Obecnie całe wzniesienie, na którym w przeszłości zlokalizowano stanowisko koślaczka jest zagospodarowane. Większość jego powierzchni zajmują pola uprawne i intensywnie użytkowane pastwiska. Podczas badań terenowych prowadzonych w 2009 r. nie odnaleziono badanego gatunku na wspomnianym stanowisku (T. S. Olszewski 2009, mat. niepubl.).

Brak jest danych o czasie zaniku populacji koślaczka na Pomorzu Gdańskim. Na najbliższych stanowiskach w Borach Tucholskich *Anacamptis pyramidalis* występował w latach 80. XIX w. (por. tab. 1). Później odnotowuje go Zieliński (1925) jednak nie precyzuje, w oparciu o jakie źródło. W Polsce po raz ostatni storczyk ten był zbierany w 1933 r. pod Poznaniem (Zarzycki 2001). Ustąpienie gatunku ze stanowiska koło Kwietnika prawdopodobnie nastąpiło w podobnym okresie.

Omawiane stanowisko jest najdalej na północ wysuniętym znanym stanowiskiem koślaczka stożkowatego w Polsce. Oddalone jest ono o ok. 60 km na północ od stanowisk uwzględnianych w ATPOL-u (por. Zajac, Zajac 2001, ryc. 1).

Koślaczek stożkowy należy do gatunków zanikających głównie wskutek zmian metod i intensyfikacji gospodarki łąkowo-pastwiskowej (Żukowski 1976). Głównym powodem jego wyginięcia w Polsce, jak i w innych krajach europejskich, jest zaorywanie łąk i zmiany tradycyjnych form gospodarowania, a po części także zarastanie i zalesianie muraw (Zarzycki 2001). Także na omawianym stanowisku siedliska zajmowane przez koślaczka zostały przekształcone i praktycznie zanikły, co spowodowało prawdopodobnie regres jego populacji.

Wobec braku siedlisk zajmowanych przez ten gatunek, jak i nie odnalezienia go podczas badań terenowych, stanowisko na Młyńskiej Górze koło Nowego Monasterzyska można uznać za historyczne. Tym samym status *Anacamptis pyramidalis* na Pomorzu Gdańskim jako gatunku regionalnie wymarłego (RE) został podtrzymany. Pomimo, że ponowne pojawienie się koślaczka jest ze względu na zmiany siedliskowe i brak aktualnych stanowisk gatunku w regionie bardzo mało prawdopodobne wskazana byłaby okresowa wizytacja stanowiska.

Podziękowania

Autor składa serdeczne podziękowania koleżance dr Joannie Bloch-Orłowskiej za pomoc w wykonaniu mapy.

Literatura

- ABROMEIT J., NEUHOFF W., STEFFEN H. 1940. Flora von Ost- und Westpreussen. 2(5), s. 877-1248. Kommissionsverlag Gräfe und Unzer, Berlin-Königsberg.
- BRICK C. 1886. Bericht über die vom 5. August bis 16. September 1882 im Kreise Tuchel ausgeführten Excursionen. – W: Bericht über die achte Versammlung des westpreussischen botanisch-zoologischen Vereins zu Dirschau am 26/27. Mai 1885. – Schrift. Naturf. Ges. Danzig N.F. 6(3): 15-63.
- BUTTLER K. P. 2000. Storzycyki. Dziko rosnące gatunki i podgatunki Europy, północnej Afryki i Bliskiego Wschodu. Świat Książki, Warszawa, 286 ss.
- GRÜTTER M. 1887(1888). Bericht des Herrn Lehrer Max Grütter über seine botanischen Exkursionen von 1886. – W: Bericht über die 25. Versammlung des preussischen botanischen Vereins zu Insterburg am 5. October 1886. – Schrift. Physik-Okon. Ges. Königsberg 28: 62-66.
- HULTÉN E., FRIES M. 1986a. Atlas of North European vascular plants North of the Tropic of Cancer I. Introduction, taxonomic index to the maps 1-996, maps 1-996. Koeltz Scientific Books, Königstein. xvi + 498 ss.
- HULTÉN E., FRIES M. 1986b. Atlas of North European vascular plants North of the Tropic of Cancer III. Commentary to the Maps. Total Index. Koeltz Scientific Books, Königstein. s. 969-1172.
- KRETSCHMAR H., ECCARIUS W., DIETRICH H. 2007. The orchid genera *Anacamptis*, *Orchis*, *Neotinea*. Phylogeny, taxonomy, morphology, biology, distribution, ecology and hybridisation. EchinoMedia, Bürgel, 544 ss.

- MARKOWSKI R., BULIŃSKI M. 2004. Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Gdańskiego. Endangered and threatened vascular plants of Gdańskie Pomerania. – Acta Bot. Cassub., Monogr. 1: 1-75.
- MEUSEL H., JÄGER E., RAUSCHERT S., WEINERT E. 1965. Vergleichende Chorologie der zentraleuropäischen Flora – Text. VEB Gustav Fischer Verlag, Jena, 583 ss.
- PRAETORIUS I. 1889. Zur Flora von Conitz. Phanerogamen und Gefäßkryptogamen. – Jahresber. Königl. Gymnasium zu Conitz 68: 3-62.
- PRAETORIUS I. 1891. (Bez tytułu). – W: ABROMEIT J., Bericht über die wissenschaftlichen Verhandlungen der 29. Jahresversammlung des Preussischen Botanischen Vereins zu Elbing am 7. Oktober 1890, sowie über die Thätigkeit desselben für 1889/90. – Schrift. Physik-Ökon. Ges. Königsberg 32: 74.
- RACIBORSKI M. 1919. Rząd: Gynandrae, Prętosłupowe. Rodzina: Orchidaceae, Storzycowate. – W: RACIBORSKI M., SZAFER W. (red.), Flora Polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych. Tom I. Paprotniki, iglaste i jednoliścienne (z tablicą i 41 rycinami). Nakładem Akademii Umiejętności, Kraków, s. 365-398.
- SZLACHETKO D. L., SKAKUJ M. 1996. Storzycy Polski. Wyd. Sorus, Poznań, 248 ss.
- ZAJĄC A. 1978. Założenia metodyczne „Atlasu rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce”. – Wiad. Bot. 22(3): 145-155.
- ZAJĄC A., ZAJĄC M. (red.) 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. Nakł. Prac. Chorologii Komputerowej Inst. Botaniki UJ, Kraków, xii + 716 ss.
- ZARZYCKI K. 2001. EX *Anacamptis pyramidalis* (L.) L. C. M. Richard Koślaczek stożkowaty. – W: KAŻMIERCZAKOWA R., ZARZYCKI K. (red.), Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Polska Akademia Nauk, Instytut Botaniki im. W. Szafera, Instytut Ochrony Przyrody, Kraków, s. 570-571.
- ZARZYCKI K., SZELĄG Z. 2006. Red list of the vascular plants in Poland. Czerwona lista roślin naczyniowych w Polsce. – W: MIREK Z., ZARZYCKI K., WOJEWODA W., SZELĄG Z. (red.), Red list of plants and fungi in Poland. Czerwona lista roślin i grzybów Polski. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków, s. 9-20.
- ZIELIŃSKI S. 1925. Bory Tucholskie pod względem rozwojowo-ekologicznym. – Przyrodnik 2(9/10): 398-441.
- ŻUKOWSKI W. 1976. Zanikanie storczyków w Polsce niżowej w świetle analizy obecnego rozmieszczenia wybranych gatunków. – Phytocoenosis 5(3-4): 215-226.
- ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. 1995. Lista roślin naczyniowych ginących i zagrożonych na Pomorzu Zachodnim i w Wielkopolsce. – W: ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. (red.), Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski. – Prace Zakładu Taksonomii Roślin UAM w Poznaniu 3: 9-96.

Summary

The aim of the research was to verify distribution and threat category of *Anacamptis pyramidalis* (L.) Rich. (Orchidaceae) in the Pomorze Gdańskie region. The only locality noted in the region was situated near Nowe Monasterzyny village, 3 km NE of Kwietnik village in NE part of the Pomorze Gdańskie (ATPOL grid square DB07a). The species is regionally extinct (RE) in the region as it was hitherto evaluated by Markowski and Buliński (2004).